

FISKET I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD UNDER HISTORISK TID

HAVSMILJÖINSTITUTETS RAPPORT NR 2021:3

Henrik Svedäng och Carl Rolff

<https://www.havsmiljoinstitutet.se/publikationer/rapportserie/2021/2021-3-fisket-i-stockholms-skargard-under-historisk-tid>

Fiskeriernas utveckling i Stockholms skärgård under 1800-talet

Henrik Svedäng

Havsmiljöinstitutet, Göteborgs universitet
och Stockholms universitets
Östersjöcentrum

 Havsmiljöinstitutet

Stockholms
universitet

Vad är de återkommande frågeställningarna vad gäller ostkusten fiskerier?

”ostkustfisket och särskilt strömmingsfisket [har] fordom spelat en förhållandevis större roll för landets ekonomiska liv än nu. Man kan då fråga sig, om fiskarnas antal och fångstens mängd, absolut taget, är större än nu. Några statistiska uppgifter för att belysa detta spörsmål finnas icke”. K.A. Andersson (Fiskar och fiske i Norden, Band 1, 1942)

”Då fisket åter blir gott tiger man och tar för sig; om ett eller flera ovanligt ymniga år inträffa, så tages detta för norm, och återgången till det vanliga anses för en försämring. Då åter brist uppkommer så minnes man blott de rika fångster som »fordom» kunnat göras, men glömmar, att det även en gång, fordom, varit lika dåligt som nu. Av Egypten minnas man blott köttgrytorna” C. Sundevall (Berättelse om fiskeriet i Stockholms läns skärgård, 1852)

”kunde urskilja två olika former ..dels vårlekande havsströmming, dels fjärdströmming, av vilka den förstnämnda huvudsakligen lekte vid grunden utanför skärgårdarna, alltså i öppna havet, under det all den andras lekplatser var belägna mer eller mindre långt in i skärgårdarna” Chr Hessle (Undersökningar av strömmingen i Stockholms skärgård, 1937)

Tidslinje

9000 år sedan	Fiskare och säljägare besöker Södertörn i vad som då var den yttersta delen av en skärgård som sträckte sig hela vägen från nuvarande Kilsbergen i Närke till Södertörn
1100-1200-tal	Fisket är ekonomiskt viktigt för de nya städer som grundas utmed ostkusten och i Mälardalen
1450	Den äldsta författningen (hamnordning) rörande utskärsfiske kungörs på Huvudskär
1744	Den första doktorsavhandlingen om fisket i Roslagen försvaras av Nicolaus Humble
1820-tal	1000 skötbåtar fiskar strömming i Stockholms skärgård
1851, 1854	Carl Sundevall, utsänd av Hushållningssällskapet, beskriver fiskarna och fisket i Sthlm skg
1870-72	En enkätstudie skattar strömmingsfångsten till 14 000 t:r, ca 380 yrkesfiskare och 1400 bönder
m fl 1890-tal	Utskärsfiskena försvinner
1914-1918	Första världskriget driver upp fiskpriser och fisket får en renässans
1940-tal	Livsmedelsbrist gör att strömmingsfisket blir mycket omfattande (6000-7000 ton)
1960-70-tal	Fisket börjar avvecklas, ägosplittring, lägre efterfrågan p g a gifter och nya matvanor
2010-tal	Akut strömmingsbrist i skärgården, ökad efterfrågan kan inte mötas. Industrifisket expanderar

Äldre fiskeriundersökningar i Stockholms skärgård

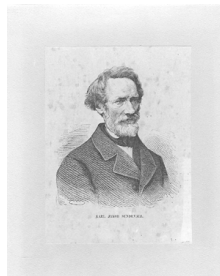
Scopuli isti, qui portus etiam, sive loca piscatoria, *fiske-hamnar, fiske-skier* nominantur, in Roslagia Meridionali sequentes sunt: *Håkanskier, Vattungarna, Norrskier, Tyfskier a), Karliskier, Långskier, Skarf, Svenska högarna, Gillöga, Kubbarna, Nasan, Björkskier, Härsten, Grönskier, Brand, Bytta. b)* §. III

Från Nicolaus Humbles avhandling 1745:
De piscatura harengorum in Roslagia.

Carl Ulric Ekström.
Litografi.

Zoologen och prästen Carl Ekström

Zoologen Carl Jacob Sundevall

1700-tal: Humble N, Westbeck Z, Ödman S

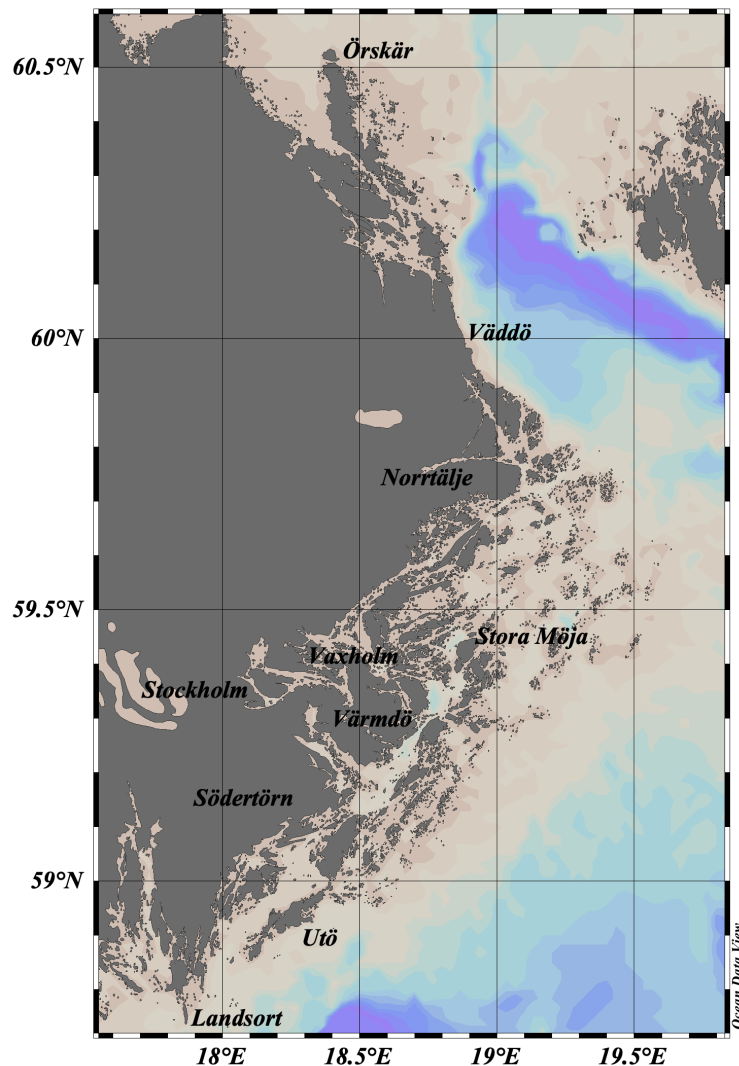
1800-tal: Ekström C, Sundevall C, Lundberg R, Wahlberg V, Peucker C, Smitt F, Stiernquist O

1847 Stockholms läns hushållningssällskap bildas.

1864 Lantbruksakademi inrättade en tjänst för fiskefrågor.

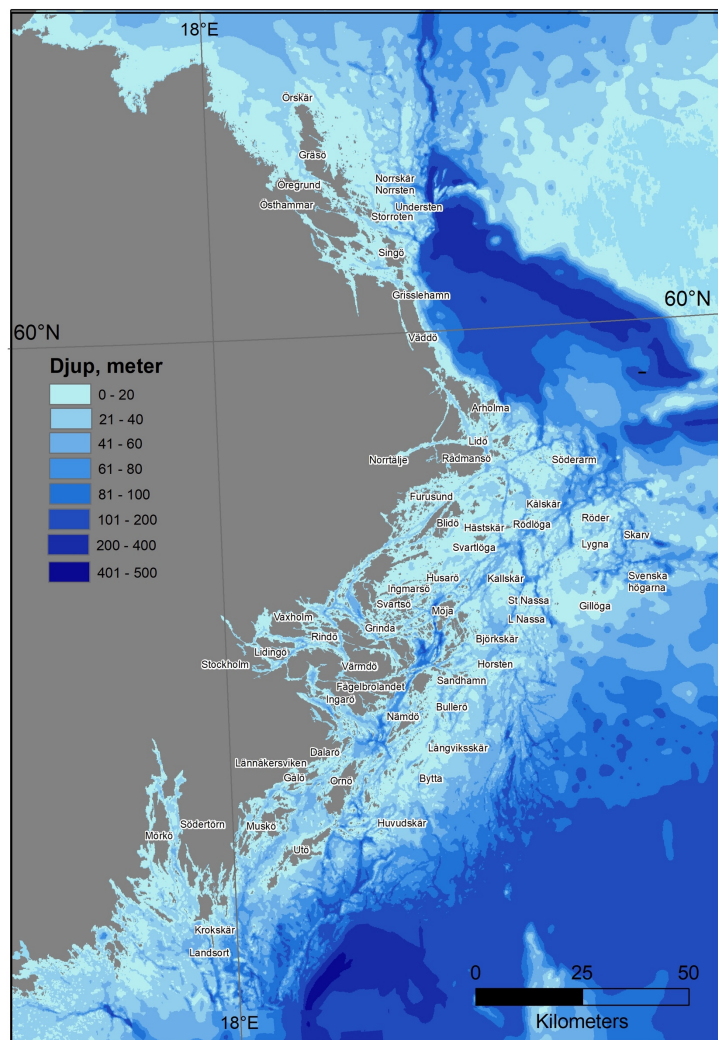
Widegren H. Landets första fiskeriintendent

1900-tal: Andersson KA, Hessle C, Hedenstierna B, Kristiansson A-L, Erixon S

Fisket i Stockholm skärgård var uppdelat i hemmafiske och utskärsfiske

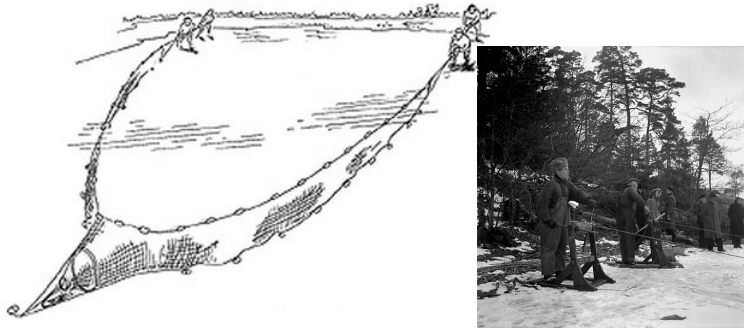
- Det finns arkeologiska belägg för utskärsfiske efter strömming och torsk sedan vikingatiden
- Utskärsfisket var säsongsfiske, särskilt viktigt under vår- och höst, dvs vid lektid för vår- och höstlekande strömming. Det fanns ingen permanent bosättning på utskären
- Utskärsfisket var ofta kvantitativt dominerande över hemmafisket för torsk och strömming
- Hemmafisket bedrevs hela året efter strömming och fjällfisk

Var och vad fiskade man i Stockholms skärgård?

- I innerskärgårdarna fiskade man efter karpfiskar som mört, id, braxen m fl arter, abborre, gädda, sik, lake, ål, spigg, torsk, strömming och skarpsill
- Vid utskärgårdarna var fisket framförallt efter strömming och torsk, men även arter som abborre, hornsimpa och flundra
- Fisket efter strömming var viktigast både i innerskärgården och utskärgårdarna
- Enligt Sundevall (1851,1855) skedde utskärsfisket framförallt på bankar 0,5 – 1,5 mil *utanför skären* där de bästa fiskeplatserna var på 10-25 m djup
- I vissa utskärgårdar var jakt efter sjöfågel och säl viktigare än fiske

Hur gick fisket till i Stockholms skärgård?

Strandnot (landvad)

Strömmingsskötar

Rester av en spjällkatsa

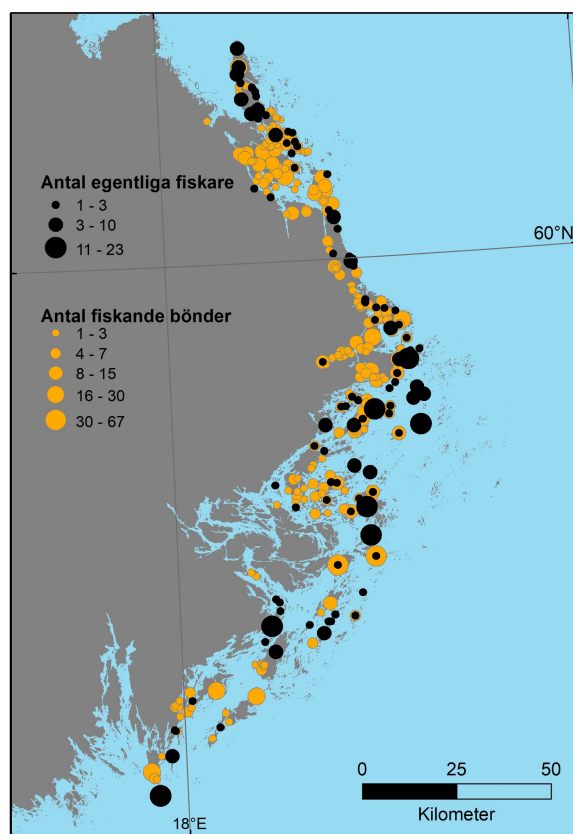
- I innerskärgårdarna fiskade man med aktiva redskap (strandnot och mete), passiva insnärjningsredskap som nät och skötar (nät för strömming), och instängningsredskap som burar, ryssjor och katsor
- Man använde olika sorters nät efter mört, abborre, id och sik, strandnot efter strömming men även id m fl karpfiskar, och spigg, drag, krok och katsor efter gädda, mete efter torsk, ryssjor / hommor efter bl a ål, abborre
- Vid utskärgårdarna fiskades torsk med snöre (långrev) och strömming med skötar, samt en del andra arter som abborre och simpor med nät

Enkätstudie från 1870-72

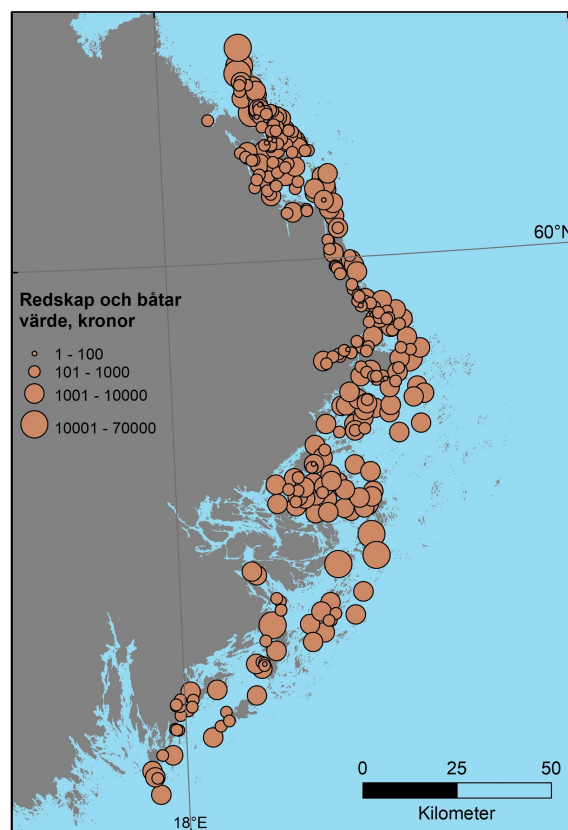
Arkivmaterial rörande fiskets omfattning 1870-72

- I Riksarkivet finns material från hushållningssällskapen och Kungl lantbruksstyrelsens fiskeriintendenter. En enkätstudie från 1870-72 tycks ha omfattat hela Stockholms skärgård innehållande uppgifter om olika fisken, ibland till volym, ibland i värde, även redskapens värde ingår
- Ett viktigt mått är antal strömmingar som räknades i valar (1 val ⇔ 20 kast à 4 st = 80 stycken)
- Vi beräknade att en val strömming vanligtvis vägde >2,1 kg, det finns litteraturuppgifter om att den vägde 2,5 kg
- Strömming såldes i tunnor, ca 70 valar färsk strömming gick åt att fylla en tunna, dvs >150 kg per t:a
- En tunna rymde 125,6 liter, strömmingen saltades om den lades i en tunna

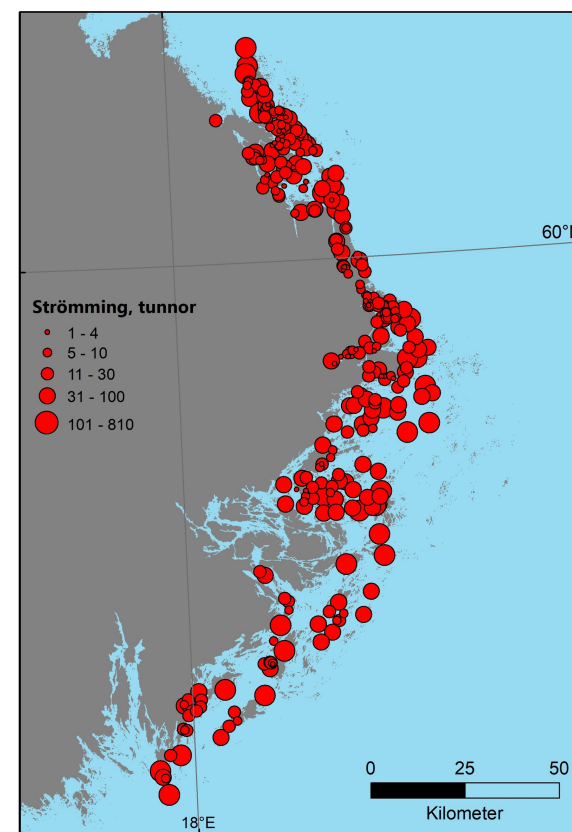
Fisket i Stockholm skärgård enligt enkätstudien 1870-72

Fiskare och fiskande bönder,
torpare m fl

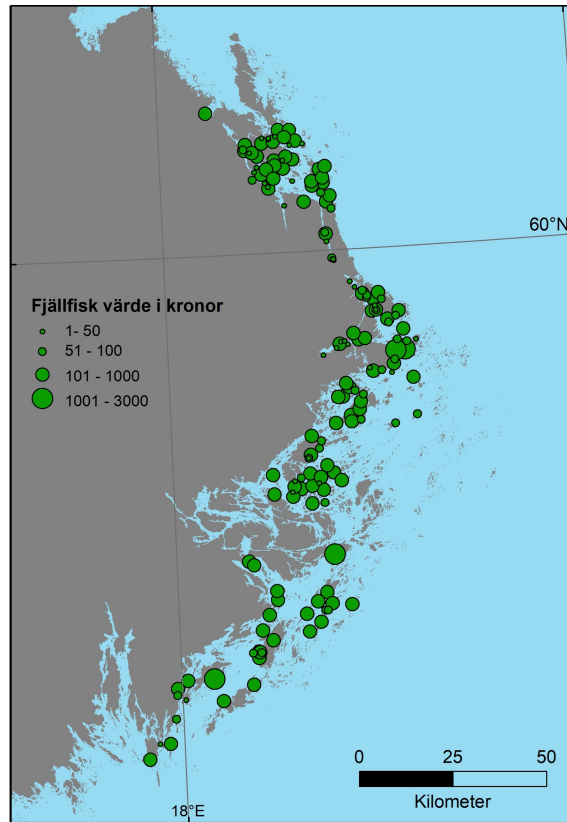

Redskapens värde

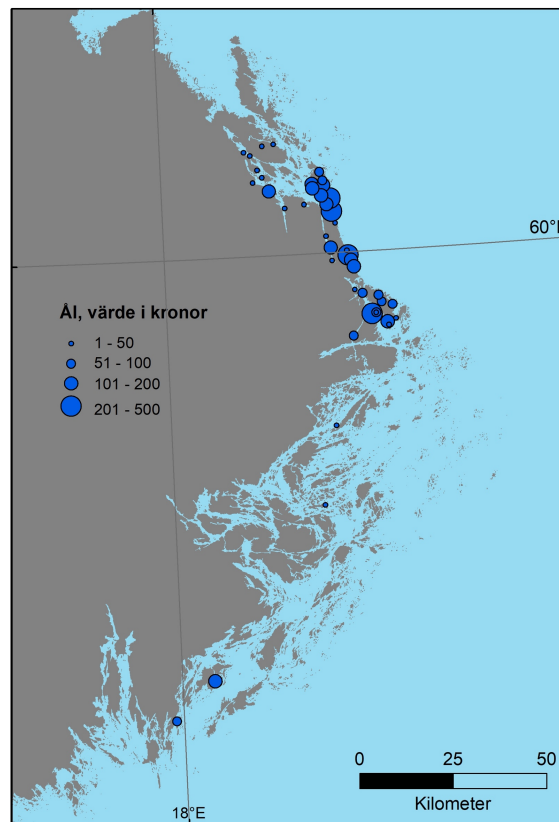

Strömmingsfångst i antal tunnor

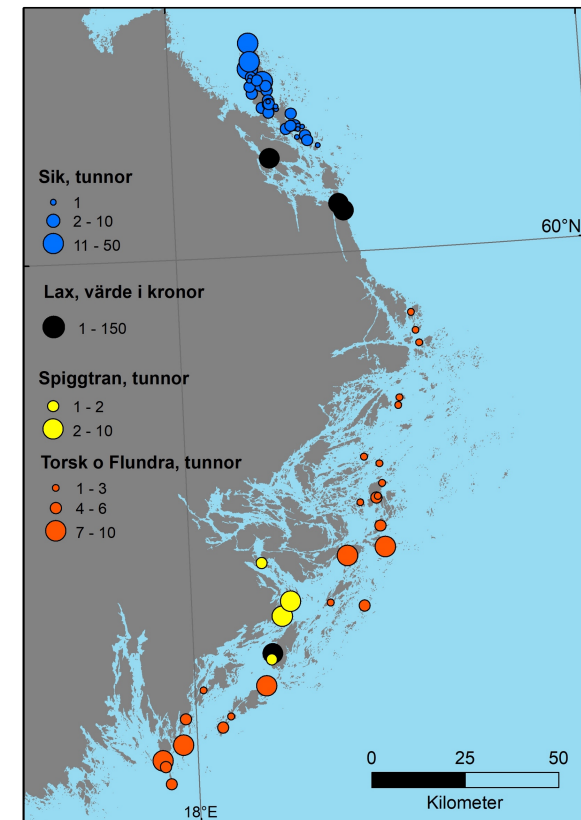
Fisket i Stockholm skärgård enligt enkätstudien 1870-72

Fjällfiskets värde

Ålfiskets värde

Fångst av sik, lax, spigg, och torsk

Saltsjöfiskets omfattning i Stockholms län 1870-72

TABELL 4. HUSHÅLLNINGSSÄLLSKAPETS KARTERING AV SALTSJÖFISKET I STOCKHOLMS LÄN (1870–1872)				
Kategori	Södra skärgården	Mellersta skärgården	Norra skärgården	Totalt
Egentliga fiskare (antal)	82	181	118	381
Bönder, torpare och backstugusittare (antal)	282	472	645	1 399
Värde av redskap och båtar (kronor)	162 868	234 026	218 726	615 620
Strömmingsfiske (t:r)	3 621	5 381	5 011	14 013
Torsk och flundra (t:r)	107	49	0	156
Spiggtran (t:r)	22	0	0	22
Sik (t:r)	0	0	213	213
Fjällfiske (kronor)	13 275	14 180	11 045	38 500
Ålfiske (kronor)	294	25	4 560	4 879
Laxfiske (kronor)	110	0	175	285

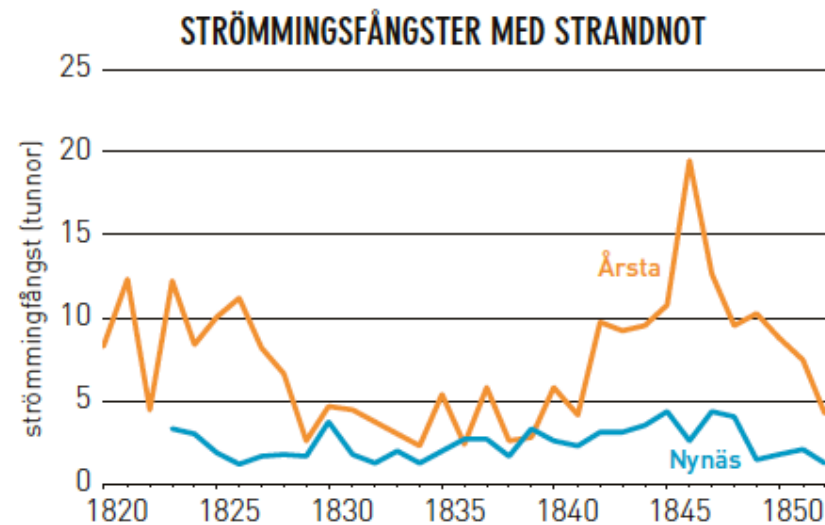
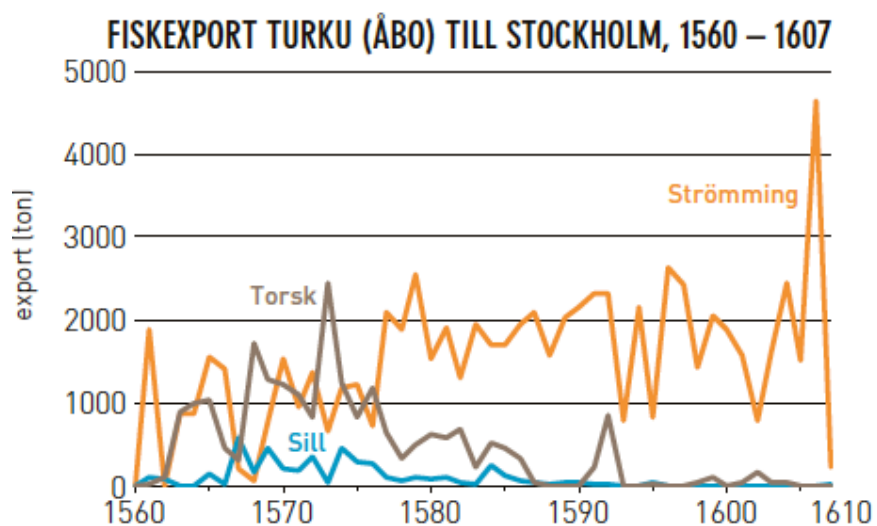
Jämförelse av strömmingsfisket 1855 mellan olika kustlän vid Östersjön

TABELL 3. STRÖMMINGSFÅNGSTER I OLIKA OSTKUSTLÄN ÅR 1855.*	
Län	Sillfångst (tunnor)
Blekinge län	4 000
Kalmar län	5 000
Östergötlands län	5 000
Södermanlands län	4 000
Gotlands län	5 000
Stockholms län	10 000**
Uppsala län	1 200***
Gävleborgs län	10 000
Västernorrlands län	9 000
Västerbottens län	5 000
Norrbottnens län	2 000
	60 200 t:r

Jämförelse av strömmingsfisket 1881 mellan olika kustlän vid Östersjön

TABELL 5. FISKETS OMFATTNING OCH EKONOMI I OSTKUSTLÄNEN OMKRING ÅR 1881								
Län	Antal fiske-platser	Antal egentliga fiskare			Fiskande bönder, torpare och backstugusittare	Värdet av båtar och redskap (kronor)	Sillfångst (tunnor)	Sillfiskets skattade värde (kronor)
		gifta	hustrur och barn	ogifta				
Norrbottnens län	28	19	77	3	589	124 800	4 235	84 700
Västerbottnens län	67				778	172 900	8 900	178 000
Västernorrlands län	117	402	1 414	125	647	362 800	21 800	436 000
Gävleborgs län	75	666	1 931	78	353	335 745	28 200	564 000
Uppsala län	–	758*	–	–	–	–	5 742	87 547
Stockholms län	278	364	1 038	16	1 403	325 625	20 900	418 000
Nyköpings län	46	8	31		76	38 100	713	14 260
Linköpings län	115	13	45	1	424	78 782	3 627	72 540
Kalmar län	181	169	596	22	551	195 365	7 500	150 000
Blekinge län	99	1 752	4 189	285	607	498 979	40 000	480 000
Kristianstads län	17	591	1 824	184	284	333 540	13 200	158 400
Malmöhus län	34	1 049	2 567	245	117	634 067	20 100	241 200
Gotlands län	109	754	2 247	116	1 157	266 300	30 000	360 000
Totalt	1 166	6 545	15 959	1 075	6 986	3 367 003	204 917	3 244 647**

Hur mycket har strömmingsfisket varierat?

Strömmingsfisket utveckling under 1800-talet

[illegible]

1823–1912 : Kongl. Maj:ts befallningshafvandes
femårsberättelse för åren ... – Stockholm,
strömmingsfisket skattas till 10 000 t:r

1851, 1854 Carl Sundevall gör två expeditioner i Stockholms skärgård, strömmingsfisket skattas till 10 000 t:r

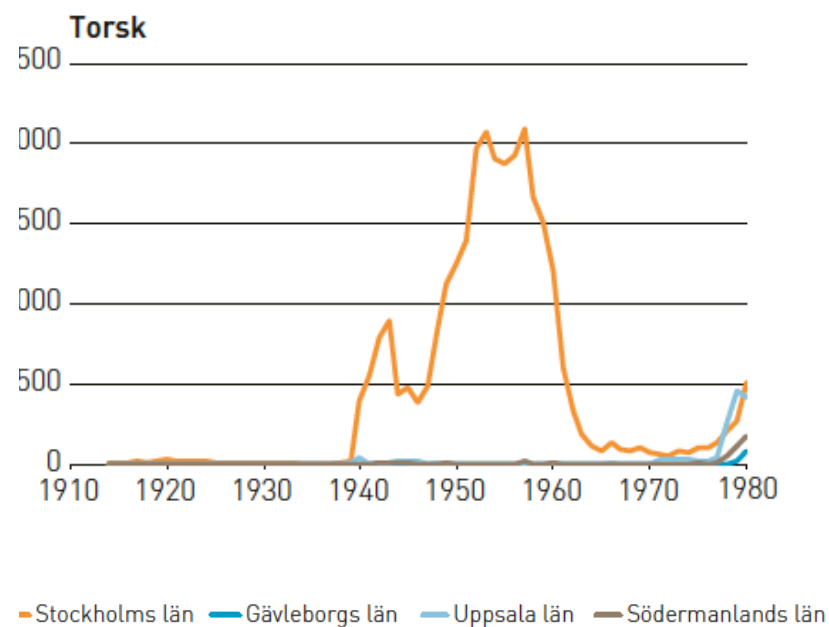
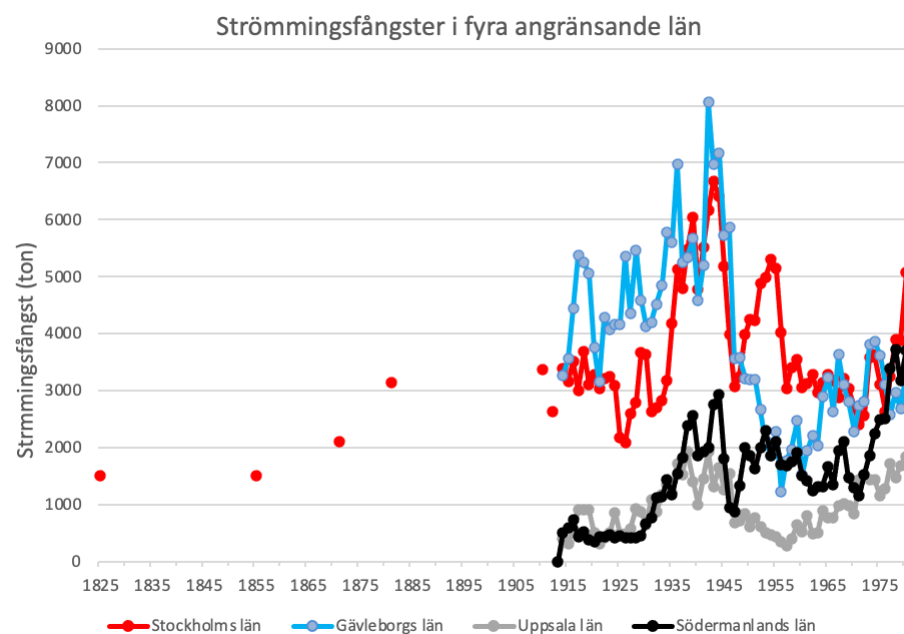
1870-72 Det första enkätstudien av fiskets omfattning, strömmingsfisket skattas till 14 000 t:r

1881 Strömmingsfisket skattas till 20 000 t:r, för hela ostkusten till 200 000 t:r

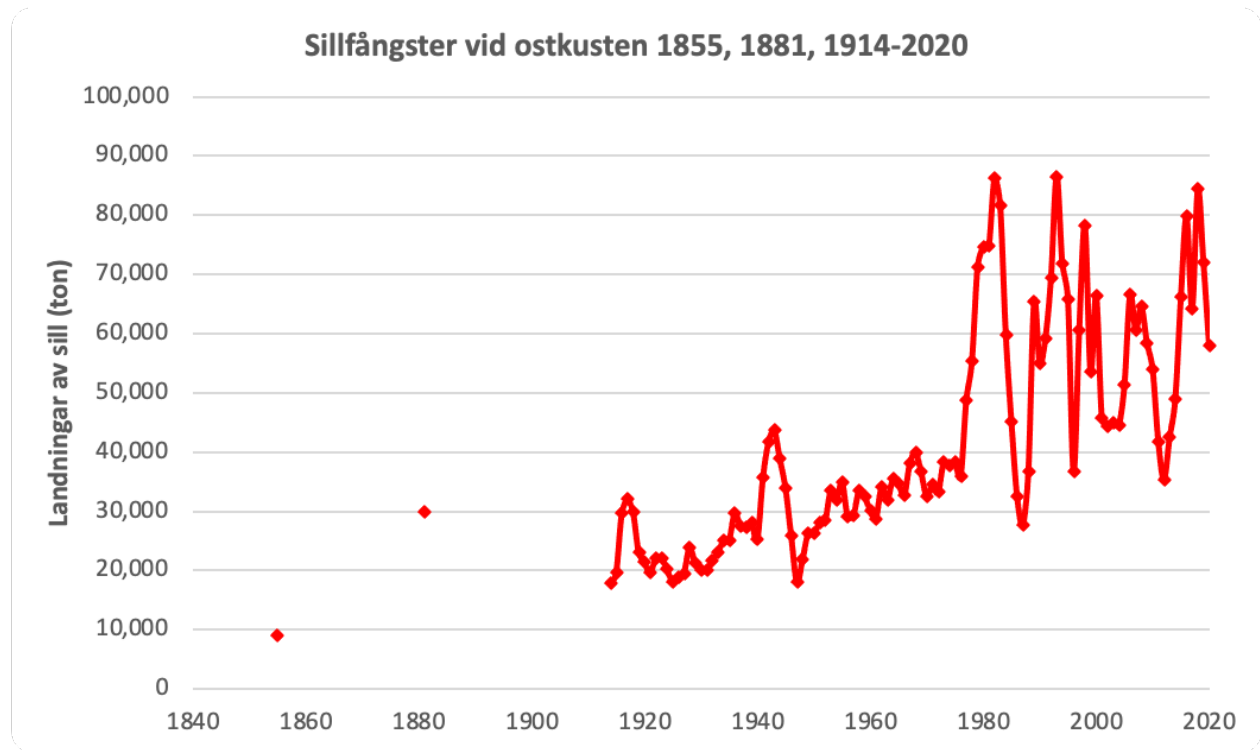
1885 Ångbåtstrafiken skattas transportera 30 milj färska strömmingar till stockholmarna. Totalt införs minst 55 milj färska strömmingar till Stockholm, eller ca en strömming per stockholmare och dag

1914- 1980 SCB för kontinuerligt länsstatistik över fiskets

Strömmings- och torskfiske i fyra intilliggande län

Svenskt sillfiske i Östersjön 1914-2020 och i jämförelse med 1800-talet

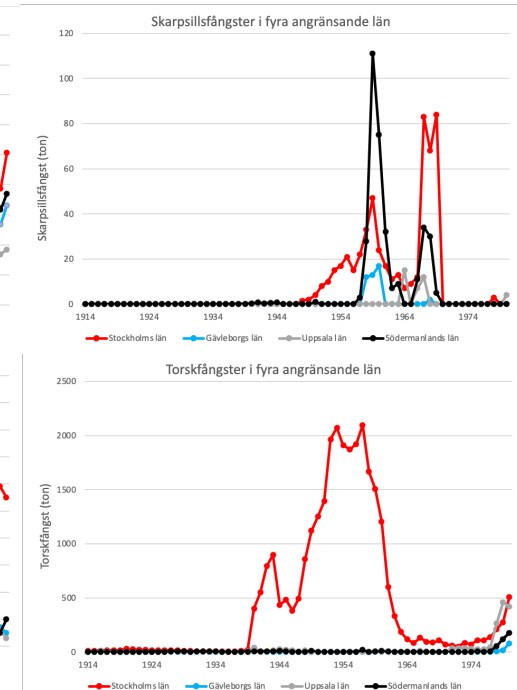
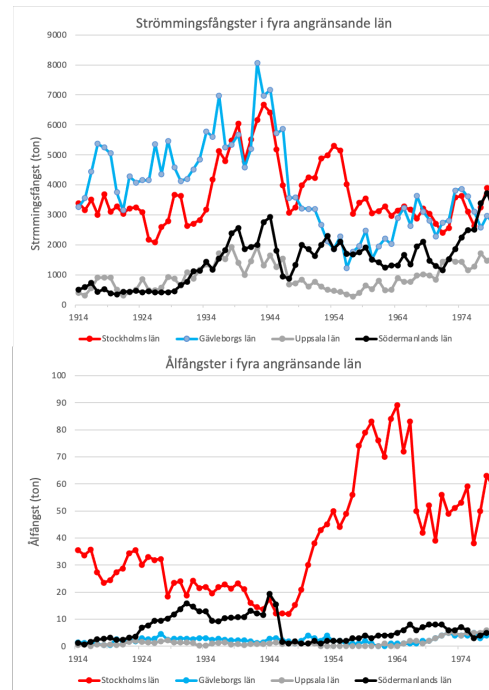
21-12-03

Jämförelse av de dominerande fiskena i fyra län mellan 1914-1980

Viktiga fiskena var enligt Carl Sundevall
var strömmings-, torsk-, ål-, och
skarpsillsfiske

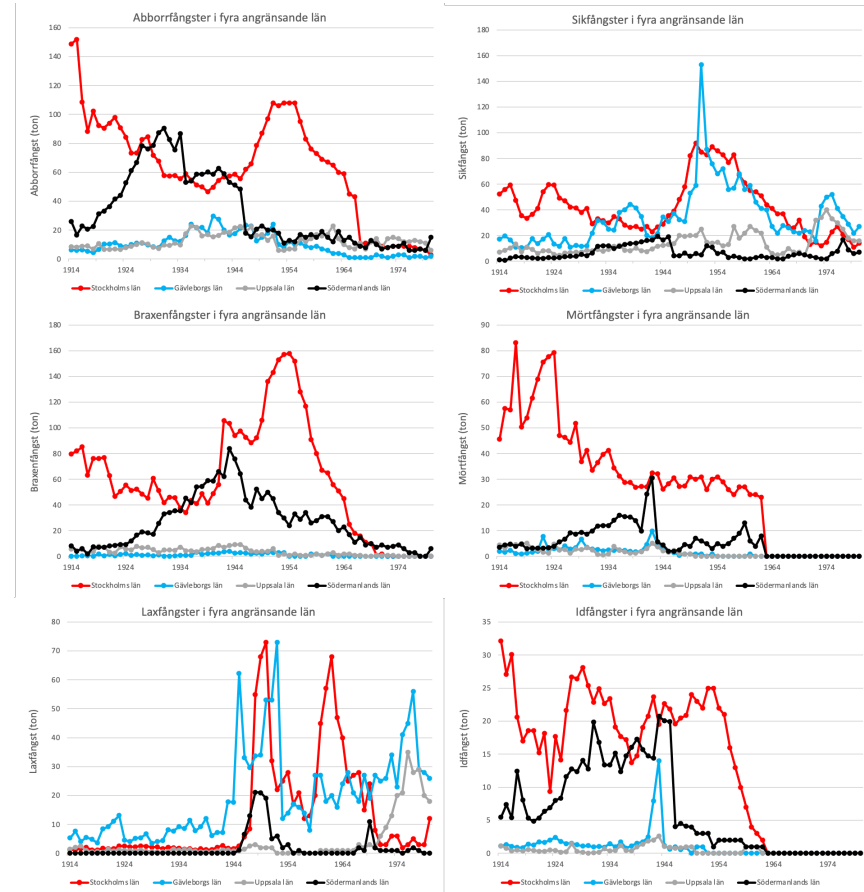
Strömmingsfisket dominerar och visar
störst konstans

Stockholms län har det mer varierade
fisket

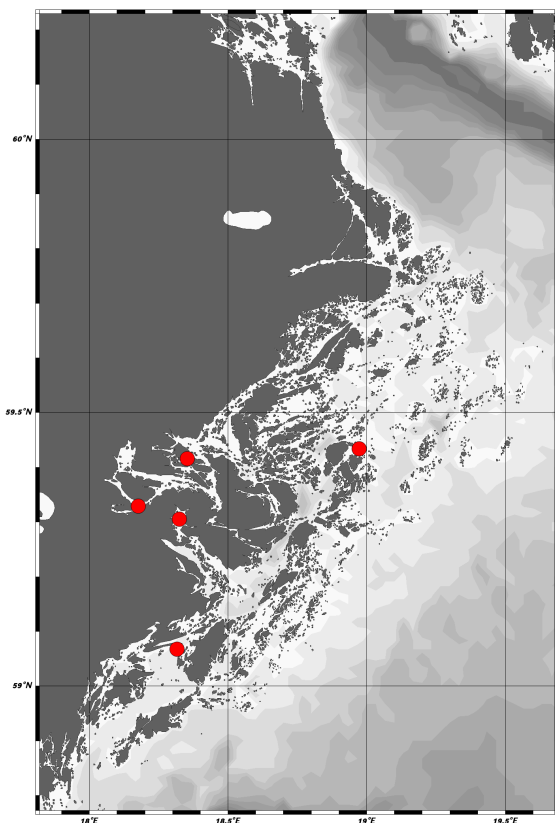

Jämförelse av mindre fisken mellan fyra län 1914-1980

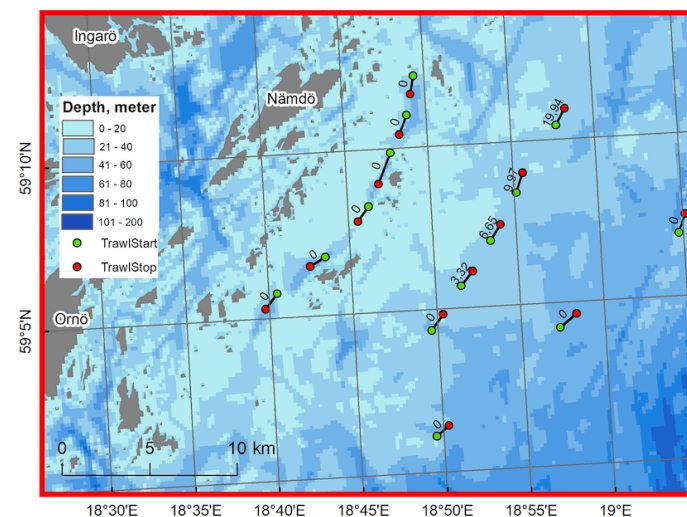
Fisken efter abborre, sik, braxen mört, id och lax var alla av mindre storlek – jämförelse med 1900-talet antyder fångstnivåer

Det historiska fiskemönstret visar på beståndsseparation

Vid sidan av lek utmed kusten finns en rad kända lekplatser inom kustområdet.

Utskärfisket bedrevs på utsidan av de yttre skären på banker där strömmingen leker både vår- och höst: Humble 1744; Ekström 1830-34; Sundevall 1852, 1855; Hessle 1925, 1937

Historiska uppgifter hjälper oss förstå vår samtida ekologiska kontext

- Strömmingsfisket har pågått sedan åtminstone medeltiden
- Sillfisket nådde upp till ca 30 000 ton under slutet av 1800-talet, vilket visar på en rimlig högre fångstnivå, nära den som rådde under 1:a och 2:a världskriget
- Strömmingsfisket har fluktuerat men aldrig upphört till skillnad från torskfisket som ibland varit obefintligt
- Fiskemönster talar om skillnader mellan bestånd, mellan skärgård och utsjö
- Det fanns även tidigare fanns ett stort fisketryck i kombination med större sälbestånd (80 000-100 000 gråsäl, 190 000- 220 000 vikare vid förra sekel)
- Många fenomen i Östersjön är kända sedan tidigare, endast mer accentuerade idag: algblomningar, spiggförekomst, "lustorsk", förändringar i artförekomst